

- Braund D.* The historical function of myths in the cities of the Eastern Black Sea coast // *Sur les traces des Argonautes*. — Paris, 1996. — P. 11—19
- Cojocary V.* Achilleux in Tyras // *Tyche*. — 2000. — 15. — S. 55—62.
- Cojocary V.* Neus Über den Achilleuskult im Nordwestlichen Schwarzmeerraum // *Turas — Cetata Albă — Belgorod-Dnistrov'skyj; Bucuresți*, 2002. — S. 199—206.
- Ehrhardt N.* Milet und seine Kolonien. — Frankfurt am Main; New-York, 1988. — 588 s.
- Léviqve P.* Le mythe des Argonautes // *Sur les Traces des Argonautes*. — Paris, 1996. — P. 47—50.
- Lordkipanidze O.* La geste des Argonautes dans les premières épopées grecques l'angle des premiers contacts du monde grec avec le littoral pontique // *Sur les traces des Argonautes*. — Paris, 1996. — P. 21—46.
- Neverov O.J.* Les bagues et les pierres gravées provenant de Nymphaion // *Archeologia*. — Warszawa, 1995. — T. 46. — S. 71—91.
- Scythian gold. Treasures from ancient Ukraine / E.D. Reeder*. — New York, 1999. — 545 p.
- Vermeule C.* Greek and Roman Sculpture in Gold and Silver. — Boston, 1974. — 342 p.
- Vian F.* Légends et stations argonautiques du Bosphore // *Littérature grecj-romaine et géographie historique*. — Paris, 1974. — P. 91—104;
- Vinogradov Ju. G.* Greek Epigraphy of the North Black Sea Coast the Caucasus and Central Asia (1985—1990) // *ACSS*. — 1994. — 1, № 1.

Одержано 11.09.2006

Сорочан С.Б.

Византийский Херсон (вторая половина VI — первая половина X вв.). Очерки истории и культуры

Харьков: Майдан, 2005. — Ч. 1, 2. — 1648 с.

Історія ранньосередньовічного Херсона — це розділ історії середньовічних Криму та Східної Європи. За останні роки джерельна база з цього питання суттєво поповнилася, передусім новими археологічними даними. Між тим остання узагальнююча монографія, присвячена Херсону раннього середньовіччя, з'явилася майже півстоліття тому (Якобсон 1959) і значною мірою відбивала усталені ще з дореволюційного часу погляди на історію міста. Нова монографія С.Б. Сорочана, що є частиною серії наукових праць, присвячених цьому місту (Херсонес Таврический 2004; 2005), є спробою осмислення досить темного періоду історії Херсона на основі знань, нагромаджених протягом останніх десятиліть.

Фундаментальній багатосторінковій праці науковця передусім солідний історіографічний нарис — огляд найважливіших узагальнювальних та спеціальних досліджень з вивчення ранньосередньовічного Херсона. Побудувавши огляд за принципом виділення переваг та недоліків праць попередників із необхідними коментарями та історичною критикою, С.Б. Сорочан таким чином вдало визначив етапи дослідження цього

питання, вказавши на «больові точки», що потребують переосмислення.

Зазначена історична критика праць попередників у цілому вийшла цілком коректною, але, на наш погляд, іноді почуття міри зраджує досліднику. Передусім це стосується коментарів до монографії Х.-Ф. Байєра (с. 66—74). С.Б. Сорочан приєднався до критики цієї праці переважно його кримськими колегами (див.: Герцен, Могаричев 2004), не знайшовши для цього дійсно небездоганного дослідження австрійського науковця, присвяченого історії Кримської Готії, що торкається Херсона лише побіжно, жодного доброго слова. Тим часом «помилковість» деяких міркувань Х.-Ф. Байєра полягає лише в тому, що вони не відповідають новим, остаточно не доведеним концепціям самого С.Б. Сорочана.

Слід відзначити вдало побудований джерело-знавчий огляд праці, в якому джерела диференційовано як за типом, так і за ступенем їх достовірності. Крім того, автор широко використав архівні матеріали, що зберігаються у фондах Національного заповідника «Херсонес Таврійський», увівши їх таким чином до наукового обігу. Насамперед це стосується неопублікованих матеріалів археологічних розкопок останніх десятиліть.

© О.В. ЗАМОРЯХІН, О.В. КОЛОБОВ, 2007

Основну частину дослідження побудовано за принципом об'ємних проблемних нарисів, метою яких є перегляд низки усталених концепцій ранньосередньовічної історії Херсона. При цьому автор нерідко пропонує свої новаторські версії.

На наш погляд, вдалою є запропонована С.Б. Сорочаном хронологія та періодизація історії ранньосередньовічного Херсона, що, як не дивно, дотепер не мала однозначного вирішення у багатій історіографії цього питання. Межу між античністю та раннім середньовіччям автор визначив другою половиною — кінцем VI ст., пов'язавши її з поступовою перемогою нової християнської ідеології, що знайшла своє вираження у будівництві великих базилік та інших культових споруд, зі створенням у місті візантійського дукату, а також будівництвом системи фортець-сховищ в околиці Херсона, що не мало аналогів в античний час. Верхню межу науковець пов'язав зі зміною етнічної ситуації у Криму в першій половині — середині X ст. і, як наслідок, новим витком оборонного будівництва (с. 7—8).

Значний інтерес становить трактування С.Б. Сорочаном споруд, побудованих у південно-західному Криму в другій половині VI ст., як окремих опорних пунктів, «сховищ від кочовиків на важкодоступних плато» всупереч традиційному погляду на них як на систему прикордонних оборонних споруд — таврійський лімес, який важко було подолати кочовикам (с. 210—211).

Обґрунтованою видається теза щодо відсутності економічного занепаду Херсона в «темні віки» (розділ 3). Це твердження вчений обґрунтовує значним масивом археологічних матеріалів, що засвідчують збереження у місті власного ремісничого виробництва, соляного та рибозасолювального промислів, розвинутих торговельних відносин. Глибоке знання автором економічних процесів, що відбувалися у ранньосередньовічній Візантії (див.: Сорочан 2001), стало йому в пригоді під час реконструкції ситуації на її північній окраїні.

Дещо суперечливою є спроба С.Б. Сорочана спростувати давно усталену в науці тезу про хозарське панування в Криму з кінця VII — початку VIII ст. Науковець пропонує концепцію спільного візантійсько-хозарського володіння цією територією, тобто кондомініуму, однак вона ґрунтується на занадто численних припущеннях. Самі умови «компромісного політичного режиму», «взаємні зобов'язання сторін з експлуатації спільної території» (с. 333—334) мають умоглядний характер. Зокрема, викликає певні сумніви демілітаризація зони ймовірного кондомініуму в умовах нетривалого до того часу перебування в Криму хозар, які проникли на півострів за допомогою військової сили. С.Б. Сорочан сам визнає, що «більш глибоко, детально уявити

механізм дії такого «двовладдя» стосовно земель Кримського півострова складно» (с. 1213). Незважаючи на це, концепцію автора варто визнати перспективною гіпотезою для з'ясування заплутаної системи політичного управління Херсона та інших кримських міст у зазначений період. Можливо, розв'язати цю проблему можна з'ясувавши функції, статус та можливу ієрархію візантійського та хозарського компонентів у владних структурах Херсона.

Певні зауваження викликає неодноразова констатація (з посиланням на інших спеціалістів, зокрема, А.І. Айбабіна, В.А. Сидоренка, А.Г. Герцена) (с. 220, 222, 293, прим. 261) завершеності до кінця VII ст. асиміляції готів і балтів сармато-аланами та в подальшому формування «горно-кримської народності». Не спростовуючи самої тези, слід зазначити, що нез'ясованим залишається ступінь цієї асиміляції. Не секрет, що «відносно нечисленні» готи зберігали свою мову аж до XVI ст., що засвідчують повідомлення В. Рубрука, Г. Шильтбергера, І. Барбаро, А.Г. Бусбека.

С.Б. Сорочан у своїй праці розглянув дискусійне питання щодо іконоборства/іконошанування в Криму VIII—IX ст. Оминаючи радикальні погляди, автор висунув компромісне припущення, що херсоніти завжди дотримувались у своїй конфесійній орієнтації офіційного курсу Константинополя, а традиційно схильні до язичництва сільські мешканці Криму, які не мали глибоких християнських коренів, не могли надто ревно відстоювати православну ортодоксію (с. 493—501). Утім слід визнати, що ця проблема ще далека від свого остаточного розв'язання.

Безумовним здобутком рецензованої праці є широта погляду автора, який не обмежився дослідженням Херсона і розглянув історію близького оточення міста та віддалених від нього географічно, але історично тісно з ним пов'язаних Боспора та Хозарії.

Позитивним є також багатий ілюстративний матеріал монографії: численні карти, схеми, укладені попередниками С.Б. Сорочана, але вперше зведені під однією обкладинкою, малюнки та фотографії місцевостей, археологічних знахідок (монет, печаток тощо), а також фотографії науковців, які досліджували середньовічний Херсон.

Утім в оформленні праці є й низка недоліків. Найсуттєвішим із них слід визнати відсутність бібліографічного, географічного, етнічного та іменного покажчиків, наявність яких є не лише бажаною, але й необхідною для використання книги в науковій роботі.

Певні незручності створює і транслітерація грецької мови латинкою, незважаючи на пропонування автором «переклад» (с. 176, прим. 37).

На жаль, не можна не відзначити й численних друкарських помилок у монографії, що інколи спотворюють зміст (так, наприклад, зазначені на с. 115 дати життя сановника Мордовського халіфату Ісаака ібн Шапрута необізнаному читачу так і залишаються невідомими через незрозумілість надрукованого тощо).

Проте, незважаючи на певні недоліки, монографія С.Б. Сорочана за своїм науковим діапазоном є одним із кращих досліджень. Обсяг вико-

ристаних автором матеріалів викликає захоплення, як і авторське вміння користуватися цим гігантським масивом інформації. Дискусійність окремих тверджень праці компенсується новими перспективними напрямками, які вона відкриває. Рецензоване дослідження є важливим внеском у вивчення історії як ранньосередньовічного Криму, так і територій, суміжних із півостровом.

О.В. ЗАМОРЯХІН, О.В. КОЛОБОВ

Герцен А.Г., Могаричев Ю.М. О некоторых вопросах истории Таврики иконоборческого периода в интерпретации Х.-Ф. Байера // МАИЭТ. — Симферополь, 2002. — Вып. 9.

Сорочан С.Б. Византия IV—IX веков: этюды рынка. Структура механизмов обмена. — Изд. 2-е, испр. и доп. — Харьков: Майдан, 2001. — 476 с.

Херсонес Таврический в середине I в. до н. э. — VI в. н. э. Очерки истории и культуры / А.О. Владимиров, Д.В. Журавлев, В.М. Зубарь и др. — Харьков: Майдан, 2004. — 731 с.

Херсонес Таврический в третьей четверти VI — середине I вв. до н. э. Очерки истории и культуры. — К.: Академ-періодика, 2005. — 628 с.

Якобсон А.Л. Раннесредневековый Херсонес. Очерки истории материальной культуры // МИА. — 1959. — № 63. — 364 с.

Одержано 28.10.2006

В о з н и й І.П.

Поселення X—XIV ст. у межиріччі верхнього Серету та середнього Дністра. Укріплені поселення та давньоруські міста

Чернівці: Золоті литаври, 2005. — Ч. 1. — 255 с.

Рецензовану монографію І.П. Возного присвячено аналізу археологічних матеріалів та історичній інтерпретації укріплених поселень X—XIV ст., розташованих у межиріччі верхнього Серету та середнього Дністра. Слід зазначити, що І.П. Возний належить до відомої школи буковинських археологів, які плідно працюють над розв'язанням актуальних питань зі слов'янської тематики. Цю школу було створено визначним ученим Б.О. Тимощуком, який протягом багатьох десятиріч досліджував старожитності VI—XIII ст. на теренах сучасної Чернівецької обл. України. Саме завдяки працям Б.О. Тимощука до наукового обігу було введено десятки слов'янських пам'яток празько-корчацької VI—VII ст., лука-райковецької VIII—X ст. і власне давньоруських культур кінця X—XIII ст. Результати цих досліджень свого часу було узагальнено в кількох монографіях ученого і численних статтях. Саме Б.О. Тимошук першим

серед українських археологів розробив на матеріалах Північної Буковини детальну класифікацію укріплених поселень не лише за їх зовнішніми ознаками, а і й соціальним змістом.

І.П. Возний — послідовний учень Б.О. Тимощука — своїми розкопками і розвідками за останні два десятиліття не лише поповнив джерельну базу, а й розвинув і уточнив деякі теоретичні та методологічні розробки свого вчителя. Це вже сповна відчувалося у його першій самостійній монографії, присвяченій результатам польових досліджень Чорнівського городища XII—XIII ст., яке автор цілком справедливо вважає феодальною садибою — передвісником сучасних Чорнівців (Возний 1998).

У рецензованій монографії автор аналізує усі відомі на сьогодні городища Північної Буковини у хронологічних межах X—XIV ст., які розподіляє на дві великі підгрупи — укріплені поселення і власне давньоруські міста, відомі за літописними повідомленнями. Відповідно до цього по-